

Runstensvård 2022

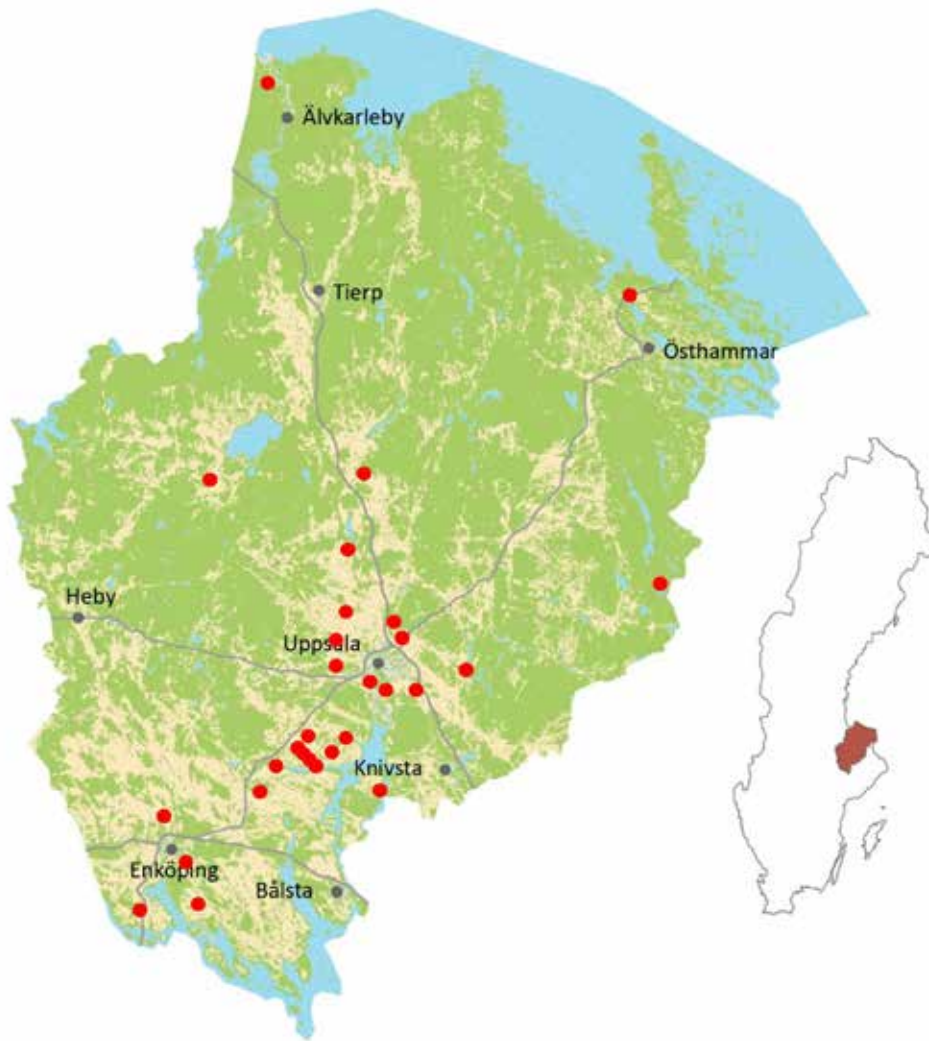
En redogörelse för årets insatser

Runstensvård 2022

En redogörelse för årets insatser

Kulturmiljövård

Robin Lucas

Upplandsmuseets rapporter 2022:29

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Robin Lucas & Olle Norling

BEARBETNING AV PLANER: Robin Lucas

OMSLAGSBILD: Robin Lucas diskuterar vårdåtgärder runstenen U 1016 i Fjuckby, Ärentuna, med medlemmar ur Storvreta Ärentuna Kultur- & Hembygdsförening. Foto, Nils Olsson

GRANSKNING: Anna Ölund

UPPHOVSÄTT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas

DIGITALT TRYCK: Kph, Uppsala

© UPPLANDSMUSEET, 2022

Upplandsmuseet
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018-169100
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Målsättning och metod	8
Genomförande	10
Insatser för Prio 1-sten U 888	10
Uppföljning av 2021 års urval av Prio 2-stenar.....	12
Utbildningsinsatser	14
Rengjorda Prio 2-stenar 2022.....	15
Övriga runstensnyheter 2022	19
Framtida åtgärder	23
Administrativa uppgifter	24
Referenser	25
Bilagor	26
Bilaga 1 - samtliga åtgärdade runstenar 2022.....	26
Bilaga 2 - rengjorda runstenar 2022.....	28

Sammanfattning

Baserat på resultatet av den stora runstensinventering som genomfördes 2018/2019 har Upplandsmuseet under 2022 genomfört vårdinsatser på runinskrifter. En runsten som låg ner har rests upp och markförankrats. Sammanlagt 20 runinskrifter belägna ute i det uppländska landskapet har rengjorts under året. Detta inkluderar en sten som började rengöras under 2021, samt ytterligare 19 stenar. Runinskrifterna har torrengjorts varefter de behandlats med 50% etanollösning. Ett antal stenar som rengjordes under 2021 har återbesökts och inspekterats.

Utbildningsinsatser i runstensvård har genomförts för tre av länets hembygdsföreningar.

Ett separat rengöringsprojekt omfattar 16 runstenar belägna i Universitetsparken i Uppsala samt längs Uppsala domkyrkas sydsida. Projektet använder delvis samma metod som beskrivits i denna rapport och presenteras närmare i en separat rapport.

I rapporten redogörs även kort för övriga runstensrelaterade arbeten som bedrivits i Uppsala län under 2022, både av Upplandsmuseet och institutioner vi samarbetar med.

Figur 1. Runblocket U 771 vid Tjursåker, Vårfrukyrka socken innan årets åtgärder. Ristningen osynlig på grund av moss, lav och en överhängande gran. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Inledning

Upplandsmuseet har under 2022 fortsatt med vårdinsatser inriktade på länets runinskrifter, ett arbete som initierades under 2020. Detta är en fortsättning på arbetet som inleddes med en stor inventering genomförd 2018–2019. Inventeringen visade på ett stort behov av vårdinsatser (Lucas 2020a). Efter en projektbeskrivning med ansökan om finansiering beviljade länsstyrelsen medel för en fortsättning av insatserna (1st dnr 431-1505-22). Årets arbete inbegrep uppresande och markförstärkning av en sten som vält omkull, rengöring av ett 20-tal inskrifter ute i Uppsala län, uppföljning av 2021 års rengöringsåtgärder samt utbildning i runstensvård för frivilliga inom hembygdsrörelsen.

Fältarbetet bedrevs mellan mars och november 2022. Projektledare var Robin Lucas, som även

författat rapporten. Rapporten tar även upp arbete med runinskrifter som ligger utanför det aktuella vårdprojektet.

För enkelhetens skull används fortsättningsvis huvudsakligen begreppen runstenar eller stenar även för inskrifter på block eller berghällar.

Figur 2. Runstenen U 771 vid Tjursåker, Vårfrukyrka socken efter årets åtgärder. Mycket lav och även en del mossa sitter kvar, men utvecklingen går åt rätt håll. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Bakgrund

Åren 2018 och 2019 genomförde Upplandsmuseet en stor inventering av Uppsala läns utomhus belägna runstenar (Lucas 2020a). Sammanlagt besiktigades 423 objekt och uppgifter togs om skyltning, stenarnas skick, imålning, tillgänglighet samt skymmande vegetation. Resultatet visade på ett mycket stort vårdbehov:

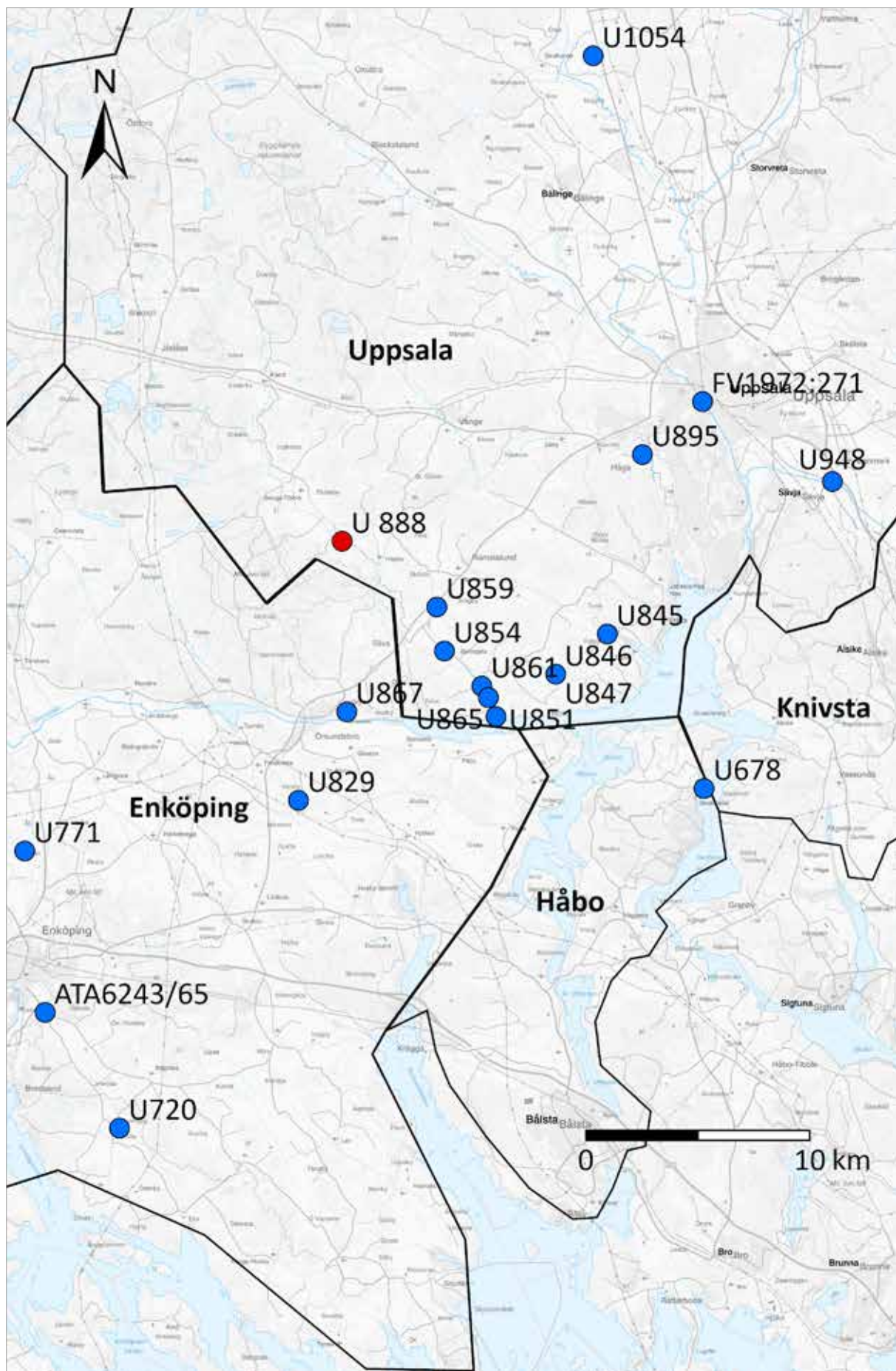
- Ett 30-tal runstenar bedömdes vara så hotade att de behövde akuta vårdinsatser (se k Prio 1-stenar enligt inventeringen).
- En tredjedel av stenarna var så täckta av mossor och lav att runor eller ornamentik inte kunde ses (se k Prio 2-stenar enligt inventeringen).
- Hälften av stenarna saknade eller hade bristfällig skyltning.
- Större delen av stenarna saknade imålning, eller hade blekt eller ojämn imålning.
- Närmare hälften av stenarna stod så att de skymdes eller direkt hotades av omkringliggande vegetation.

Under inventeringens gång åtgärdades tre av de allvarligast hotade (Prio 1-) runstenarna. Sammanlagt 11 stenar åtgärdades under 2020 (Lucas 2020b) och ytterligare fem under 2021 (Lucas 2021). Av de 31 Prio 1-stenarna återstod 2022 endast en som Upplandsmuseet åtagit sig att själv åtgärda, samt tio stenar som bedömdes behöva konservatorsåtgärder.

Målsättning och metod

Medlen som länsstyrelsen beviljade (1st dnr 431-1505-22) var avsedda att fördelas över fyra olika delområden:

- Insatser för en Prio 1-sten. Metoden som användes var baserad på de tre stenar som museet åtgärdade under 2018/19. Arbetet innebar bland annat att en grävmaskin lyfte upp eller riktade stenarna, varefter de markförankrades med sten och singel.
- Uppföljning de Prio 2-stenar som rengjordes 2021 för att se hur processen framskridit.
- Utbildningsinsatser för frivilliga runstensvårdare inom hembygdsrörelsen. Utbildningarna var tänkta att förläggas över olika kurstillfällen, med representanter för flera hembygdsföreningar vid varje tillfälle. Varje kurstillfälle skulle innehålla en kort informationsföreläsning, följt av en gemensam exkursion till en eller två runstenar.
- Rengöringsinsatser. Ett urval Prio 2-stenar rengjordes. Rengöringsmetoderna valdes delvis på utfallet av föregående års rengöringsexperiment (Lucas 2020b, s 16f), delvis på en åtgärdsplan framtagen av konservator Daniel Kwiatkowski. Detta innefattade en skonsam torrengöring följt av upprepad etanolbehandling.

Figur 3. Stenar som rengjorts under 2022 (blått) samt den sten som rests och markförankrats (rött). För stenar som åtgärdades 2021 se Lucas 2021, s 9. För de stenar som rengjordes i Universitetsparken och vid Uppsala domkyrka se Lucas 2022, s 8.

Genomförande

Under 2022 var sammanlagt 51 runstenar föremål för någon form av kulturmiljövårdande åtgärder. En sten som låg ner restes upp och markförankrades. En uppföljning gjordes av de 16 stenar som rengjordes under 2021 för att se hur de påverkades av rengöring över tid. Dessutom rengjordes 19 nya stenar. Stenen U ATA 6243/65 ingick i både 2021 och 2022 års urval.

Ytterligare nio stenar i Universitetsparken i Uppsala och sju stenar vid Uppsala domkyrka var föremål för pågående vårdinsatser inom ramen för ett separat vårdprojekt. Detta projekt presenteras kort, men avhandlas utförligare i en separat rapport (Lucas 2022). Samtliga stenar listas i Bilaga 1.

Förutom de ovannämnda har åtta stenar även analyserats av en stenkonservator inför arbetet med en handbok i runstensvård som presenteras nedan.

Insatser för Prio 1-sten U 888

Runstenen U 888 är belägen i kanten av ett impediment i brukad åkermark drygt 500 m sydöst om Ångelsta nära Skogs-Tibble. Stenen omnämndes första gången 1911, då den påträffades i en dikestrumma 75 m sydsydväst om sin nuvarande position. Stenen har mycket grunda ristningar på två sidor och runliknande tecken som saknar språklig innebörd. Troligen är den ett resultat av en amatörs försök att skapa en runsten (Wessén & Jansson 1949–51, s 591). I samband inventeringen konstaterades att U 888 fallit omkull och höll på att växas över av slyvegetation. Eftersom stenen stod i igenväxande åkermark fanns risken att återuppodling eller andra maskinarbeten skulle skada stenen (Lucas 2020, s 89, 166).

Arbetet inleddes med en översiktlig röjning av vegetationen inom 5 m från stenen. Därefter grävdes en 1,5×1 m stor och 0,5 m djup grop genom det tjocka matjordslagret. Gropen fylldes delvis med grus, som packades hårt. Stenen

Figur 4. U 888 påträffades under inventeringen liggande ner i högt gräs, med tätt växande en- och lövsly. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

ställdes på plats, och gropen igenfylldes i etapper allteftersom stenen lyftes med rundsling och grus packades i håligheterna som bildades under dess mycket ojämna bas. När stenen väl stod stadigt i rätt höjd packades grus hårt cirka 0,1 m upp från

dess bas. Därefter rengjordes den från mossa och bladlav med mjuk borste och träspatel. Avslutningsvis gjordes en behandling med 50 % etanol för att man över tid även skulle kunna avlägsna kartlaven, som täckte stora delar av stenen.

Figur 5. Markförankring av stenen sedan den lyfts på plats.
Foto mot norr, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 6–7. Till vänster: Stenen ställd på plats och markförankrad. Ristningarna är knappt synbara och stenen kommer att behöva rengöras ytterligare innan imålning. Till höger: Kompositbild (något förvängd) baserat på två foton av de bägge ristningsytorna från Upplands runinskrifter (efter Wessén & Jansson 1949–51, pl 161).

Uppföljning av 2021 års urval av Prio 2-stenar

Av de 16 stenar som rengjordes och behandlades med etanol under 2021 gjordes en, ATA 6243/65, bara ren en gång, eftersom den kom med i urvalet sent på året. Stenen ingår därför även i 2022 års urval. De övriga rengjordes två gånger, dels i augusti-september 2021, dels i oktober-november samma år (Lucas 2021). Eftersom resultatet varierade när det gällde hur rena stenarna blivit gjordes en uppföljning. Stenarna besiktades en tredje gång i mars 2022. Återigen var resultatet inte entydigt, och vissa stenar kan möjligtvis behöva ytterligare behandlingar. Det tydligaste resultatet var emellertid att de flesta stenar blev renare med tiden.

Den biologiska tillväxten dör av etanolbehandling, men det tar tid för de döda partierna att erodera bort. Detta gäller framför allt för lavar. Mossor, som växer i ganska stora lösa sjok på en stenyta kan relativt skonsamt avlägsnas mekaniskt med en mjuk borste eller med fingrarna. Alger kan ofta tvättas bort med bara vatten, även om etanol är effektivare. Lavar däremot sitter fast djupare in i stenen, speciellt i en så porös bergart som granit. En till synes slät granityta på 1 cm², kan själva verket, om man räknar med alla mikrosprickor och porer, täcka en yta på 3 m². Då återstår upprepade behandlingar med etanol, och att helt enkelt låta processen ta tid. Tidigare experiment har visat att stenar som behandlas med etanol kan behöva upp till fyra år för att bli helt rena (Ernfridsson 2017).

Figur 8–9. U 590 vid Burvik i Knutby efter andra etanolbehandlingen i november 2021 (v) och tre månader senare (h). Mycket påväxt finns kvar, men utvecklingen går åt rätt håll. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 10–11. U 1081 vid Forkarby i Bälinge efter andra etanolbehandlingen i september 2021 (v) och 6 månader senare (h). Ingen förändring att tala om, laven sitter fortfarande fast. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 12–13. U 1149 vid Fleräng, Älvkarleby efter andra etanolbehandlingen i november 2021 (v) och tre månader senare (h). Även om en del lav finns kvar har stenen fått en helt annan lyster. Detta beror troligen på att de flesta alger, som frodas i denna fuktiga kustnära miljö, försvunnit. Dessutom är imålningen tydligare. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Utbildningsinsatser

Upplandsmuseets målsättning är att länets hembygdsföreningar, i mån av intresse och förmåga, engageras för röjning av vegetationen kring runstenarna och en återkommande varsam rengöring. Detta görs redan av exempelvis Lagga hembygds- och fornminnesförening, som genomför en årlig återkommande runstensvätt av de nio stenar som föreningen har inom sitt område. Att engagera hembygdsföreningarna har flera fördelar. Föreningarnas medlemmar bor oftast fysiskt nära objekten och kan enkelt och effektivt samordna röjningsinsatserna. Föreningarna har också oftast lättare att direkt ta kontakt med de olika markägarna.

Ursprungligen skulle utbildningsinsatserna genomföras under våren 2020 med flera intresserade föreningar. Dessvärre fick planerna läggas på hyllan under Covid 19-pandemin. Först våren 2022 kunde Upplandsmuseet lära ut vilka röjnings- och rengöringsinsatser som kan genomföras och med vilka metoder. Utskick gjordes i slutet av 2021 och flera föreningar visade intresse.

Tidspress och krockande scheman, i kombination med en kvardröjande oro för Covid 19, resulterade i att endast två kurser, för tre olika föreningar, hölls. I nuläget finns dock intresse för ytterligare två-tre kurser under våren 2023.

Kurserna förlades på lördagar och varje kurs utgjordes av två delar. Först hölls en föreläsning, som innefattade runornas och runstenarnas historia. I samband med denna gjordes även en presentation av Upplandsmuseets arbete med runstensvård. Vidare redogjordes för vad man ska tänka på när man röjer kring en runsten och hur man går till väga när man rengör den. Därefter genomfördes en gemensam exkursion då ett antal runstenar besiktigades och lämpliga röjnings- och rengöringsmetoder diskuterades och prövades praktiskt.

Responsen var mycket positiv, med många diskussioner och förslag. Kontakten med föreningarna har bibehållits och uppföljningar kommer att ske framöver.

Figur 14. Engagerade och entusiastiska medlemmar ur Villberga och Boglösa hembygdsföreningar på exkursion har hittat till U 723, vid Hummelsta på Trödgen. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Rengjorda Prio 2-stenar 2022

Sammanlagt valdes 19 stenar ut för att rengöras under 2022. Till dessa ska läggas ATA 6243/65, som tillkom sent i 2021 års urval. Stenarna behandlades tre gånger under perioden mars-november 2022, att jämföra med 2021 års urval, som behandlades två gånger.

Vid det första tillfället gjordes först en grundlig torrengöring, där den lösa mossan och laven avlägsnades med en träspatel och en mjuk borste. Därefter sprutades stenarna med en blandning av 50% etanol och 50% vatten. Vid andra tillfället gjordes en lättare torrengöring, då stenarna

borstades av med en mjuk borste. I detta skede kunde ofta en del död mossa borstas bort. Därefter upprepades etanolbehandlingen. Vid det tredje tillfället gjordes i princip endast en etanolbehandling. Mellan varje steg fotograferades stenarna. När fotografierna sedan jämfördes kunde betydande skillnader ses mellan de olika stenarna när det gäller behandlingens resultat. Baserat på stenarnas utseende före och efter behandlingen gjordes en fyrgradig skala över hur effektiv behandlingen varit hittills. Stenarnas status varierar från som bäst en närmast ren yta till som sämst ingen förbättring.

Status	Resultat	Antal	Procent	Procent 2021
I	Tydlig förbättring, stenen är i princip ren	3	15	12,5
II	Tydlig förbättring, men en del påväxt återstår	10	50	25
III	Viss förbättring, men mycket påväxt återstår	6	30	44
IV	Ingen eller mycket liten synlig förbättring	1	5	12,5

Figur 15. Stenarnas status efter torrengöring och tre etanolbehandlingar, och den procentuella fördelningen, jämfört med 2021, då endast två behandlingar genomfördes.

SIGNUM	Plats	Socken	Kommun	Status
U ATA 6243/65	Gånsta	Vårfrukyrka	Enköping	II
U Fv 1972:271	Klosterparken	Uppsala	Uppsala	II
U 678	Skoklosters kyrka	Skokloster	Håbo	III
U 720	Håanningby	Vallby	Enköping	III
U 771	Tjursåker	Vårfrukyrka	Enköping	III
U 773	Enköpings-Näs kyrka	Enköpings näs	Enköping	II
U 829	Furby	Giresta	Enköping	I
U 845	Viggeby	Dalby	Uppsala	I
U 846	Västeråkers kyrka	Västeråker	Uppsala	III
U 847	Västeråkers kyrka	Västeråker	Uppsala	II
U 851	Viks slott	Balingsta	Uppsala	III
U 854	Prästgården	Balingsta	Uppsala	II
U 859	Måsta	Balingsta	Uppsala	IV
U 861	Norsta	Balingsta	Uppsala	II
U 865	Vik	Balingsta	Uppsala	III
U 867	Gryta	Gryta	Enköping	II
U 895	Håga	Bondkyrko	Uppsala	I

SIGNUM	Plats	Socken	Kommun	Status
U 948	Falebro	Danmark	Uppsala	II
U 996	Karlberga	Funbo	Uppsala	II
U 1054	Lund	Björklinge	Uppsala	II

Figur 16. Tabell över de stenar som rengjordes 2022 och dess status efter torrengöring och tre etanolbehandlingar. För en mer komplett tabell, som beskriver metoderna, och de olika aspekter som studeras, se Bilaga 2.

Under 2021 års rengöring noterades att flera av stenarna med mycket påväxt, som även uppvisade minst förändring efter två behandlingar, var belägna i eller i direkt anslutning till modernt brukad åkermark. En hypotes var då stenarnas yta påverkats av konstgödsel som spritts i närheten och stimulerat tillväxten av lav och mossa. (Lucas 2021, 18f). En genomgång av årets stenar visade dock inte på något speciellt samband mellan påväxt och närheten till åkermark. En analys av ristningsytornas orientering visade inte heller någon korrelation mellan väderstreck och hur överväxta de var. Inte heller analyser baserade på stenarnas färg, materialtyp eller om de stod skuggade gav något entydigt svar (se Bilaga 2).

Däremot står det klart att stenarna svarade snabbare på upprepad behandling, vilket var tydligt när man jämförde med 2021 då bara två behandlingar genomfördes (jfr procent-kolumn i figur 15). Framtida rengöring bör baseras på upprepad

etanolbehandling. Om ett snabbare resultat är önskvärt kan möjligen ångtvätt vara ett alternativ.

Även röjning av vegetationen kring stenarna är fortsatt viktig för att stenarna ska säkras för framtiden. Ofta involverar detta sly och snår, som relativt lätt kan röjas av ideella krafter. Ibland rör det sig emellertid om större träd som skymmer eller överskuggar stenar. Två exempel är U 846 och U 847, som är inbyggda i bogårdsmuren kring Västeråkers kyrka. Inne på kyrkogården står två lindar, vars grenverk hänger över stenarna. Detta inverkar menligt på stenarna på flera sätt. Dels skuggar träden, dels finns det risk att grenar kan blåsa ner och skada stenarna. Framför allt är grenverken tillhåll för fåglar, vars avföring faller ner på stenarna. Detta smutsar ner, och kan även verka som gödning för tillväxt av mossa, alger och lav. Båda stenarna ingår i årets urval och har svarat någorlunda bra på behandling. Upplandsmuseet ser ändå att situationen för dessa stenar ses över på längre sikt.

Figur 17. U 847 (v) och U 846 (h) som flankerar ingången till Västeråkers kyrkogård och lindarna som hänger över dem.

Runstenarnas status efter rengöring

Här följer ett urval av de rengjorda stenarna som visar det varierande resultatet av rengöringen, från i princip rena stenar till ingen synlig förbättring (jfr figur 15).

Figur 18–19. Status I: Tydlig förbättring, stenen är i princip ren. U 829 vid Furby, Giresta socken före (ovan) och efter (nedan) torrensöring och tre etanolbehandlingar. Ristningen behöver dock målas i för att bli läsbar. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 20–21. Status II: Tydlig förbättring, men en del påväxt återstår. U 867 vid Gryta, Gryta socken före (v) och efter (h) torrengöring och tre etanolbehandlingar. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 22–23. Status III: Viss förbättring, men mycket påväxt återstår. U 846 vid Västeråkers kyrka före (v) och efter (h) torrengöring och tre etanolbehandlingar. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 24–25. Status IV: Ingen eller mycket lite synlig förbättring. U 859 vid Måsta, Balingsta socken (v) och efter (h) torrengöring och tre etanolbehandlingar. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Övriga runstensnyheter 2022

Förutom de vård- och utbildningsinsatserna som redogjorts ovan har Upplandsmuseet under året varit mycket aktivt på förmedlingsområdet. Runstenar och runstensvård har lyfts fram i form av visningar, intervjuer, blogginlägg, och presentationer på sociala medier. Museets stora runstensutställning Tyde den som kan komma att fortsätta visas fram till och med april 2023. Museet har även genomfört eller varit aktiva i tre andra runstensrelaterade projekt. Dessa har eller ska publiceras i andra former, men redogörs för här översiktligt.

Universitetsparken och Uppsala domkyrka

De nio runstenar som står i Universitetsparken och de sju som står uppställda längs med Uppsala domkyrkas sydsida har under 2020 och 2021

varit föremål för omfattande rengöringsinsatser. Projektet genomfördes i enlighet med ett åtgärdsprogram framtaget av en stenkonservator. Vårdinsatserna bestod i att rengöra stenarna i två etapper. Etapp 1 genomfördes under oktober/november 2021 och utgjordes av en torrengöring, där löst sittande mossor och lavar avlägsnades från stenarnas yta och från äldre lagningar. Denna följdes av en etanolbehandling. Stenarna fick sedan stå över vintern och våren, varvid den biologiska påväxten gradvis torkade ut och dog. Etapp 2 genomfördes under augusti 2022 och utgjordes av en rengöring med ångtvätt, där kvarvarande död biologisk påväxt togs bort. Avslutningsvis genomfördes en kompletterande etanolbehandling, för att förebygga vidare biologisk påväxt. Resultatet av rengöringen visar en tydlig förbättring på samtliga stenar (Lucas 2022).

Figur 26–27. Runstenen U 940 i Universitetsparken före (v) och efter (h) rengöring. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 28–29. Runstenen U 933 vid Uppsala domkyrka före (v) och efter (h) rengöring. Foto, Robin Lucas, Uppalnds museet.

Handbok i runstensvård

Under året genomfördes ett samarbete med Eva Ernfridsson, stenkonservator på Litobiome AB, i syfte att ta fram en handbok i runstensvård. Handboken är tänkt att fylla två olika funktioner. Den första är som en enkel och tydlig instruktion över vilka sorters vårdåtgärder en privatperson kan och får göra på en runsten, och kanske än viktigare, vad man inte får göra. Den andra är som en allsidig, kortfattad och användbar handledning för professionella runstensvårdare, med en beskrivning av runstenars nuvarande till-

stånd, metodtester, utfall och rekommendationer. Handboken har tydliga gränsdragningar mellan vårdåtgärder som ideella krafter kan utföra och vad som endast kan utföras av professionella kulturmiljöinstanser. Handboken baseras på Upplandsmuseets och Ernfridsson erfarenheter sedan tidigare, men även på observationer och praktiska experiment på uppländska runstenar som Ernfridsson genomförde under 2022. Handboken kommer att publiceras under våren 2023 (Ernfridsson & Lucas, manus).

Figur 30. Eva Ernfridsson, stenkonservator, tar extrema närbilder av lavtillväxt på runstenen U 686 vid Sanda på Skoklosterhalvön. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 31. Närbild av U 686. På en yta av cirka 100×50 mm syns sex olika arter av lav. Foto, Eva Ernfridsson, Litobiome AB.

Fältrunologmöte

I oktober 2022 stod Upplandsmuseet värd för det 33:e internationella fältrunologmötet. Upplandsmuseets forskningschef Torun Zachrisson arrangerade mötet i samarbete med Henrik Williams, professor i runologi vid Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet och Magnus Källström, docent och forskare på Riksantikvarieämbetet. Mötet, som samlade ett 30-tal

runologer från hela världen, besökte bland annat Upplandsmuseets föremålsarkiv i Morgongåva för att titta på de stenar och fragment som finns i museets samlingar. Dessutom gjordes exkursioner ut i Uppland där ett stort antal stenar besöktes. Upplandsmuseet presenterade de olika vårdprojekten vi bedriver och visade stenar som åtgärdats de senaste åren.

Figur 32. Det 33:e internationella runologmötet inspekterar U 887 vid Skillsta i Skogs-Tibble. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 33. Diskussion mellan runologer om ett fragment i museets samlingar i Morgongåva. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Framtida åtgärder

Behovet av fortsatta vårdåtgärder är fortsatt stort under 2023 och framåt. Bland annat återstår att åtgärda de elva stenar som Upplandsmuseet identifierat som i behov av konservatorsinstaser. Vi anser även att rengöringsarbetet ska fortsätta men att arbetet bedrivs mer systematiskt. Att rengöra ett antal spridda stenar från Älvkarleby i norr till Enköpings-Näs i söder har varit bra då det gett erfarenheter och kunskaper om vitt skilda miljöer och stentyper. Från och med 2023 anser vi att man snarare väljer ut ett eller två geografiskt avgränsade områden. Detta spar tid på resor och fler stenar kan göras på kortare tid. Här presenteras i punktform de åtgärder som Upplandsmuseet föreslår under 2023 (beroende på ekonomiska resurser).

- Rengöring av samtliga Prio 2-stenar i områden motsvarande Lagunda och Norunda häraden (8 respektive 11 stycken). Eventuellt kan ångtvätt användas på Prio 2-stenarna, medan samtliga övriga etanolbehandlas tre gånger (28 respektive 42 stycken).
- Prio 1-stenen U 870 åtgärdas av konservator. Även U 1146 åtgärdas, men den förstnämnda är mer akut hotad, eftersom bitar av ristningen lossnar.
- Utbildningsinsatser genomförs för hembygdsföreningarna i Viksta och Lagunda, vilka har visat intresse för detta.

Administrativa uppgifter

Plats: Uppsala län

Fornlämningstyp: Runinskrifter

Typ av undersökning: Vårdinsatser

Uppdragsgivare: Länsstyrelsen i Uppsala län

Fältarbetsperiod: 2022-03-08 – 2022-11-28

Upplandsmuseets projektledare: Robin Lucas

Övrig personal: Andreas Hennius, Upplandsmuseet samt Gunnar Söder, LPR AB (grävmaskinist)

Upplandsmuseets diarienummer: Ar-106-2022

Upplandsmuseets projektnummer: 8864

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-1505-22, 2022-02-24

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv

Referenser

Litteratur

Ernfridsson, Eva. 2017. Rensten: test av fyra metoder för borttagning av påväxt på runhäll. Rapport Litobiome AB. Mölnlycke.

Ernfridsson, Eva & Lucas, Robin. Handbok i runstensvård. Upplandsmuseet, manus.

Lucas, Robin 2020a. Runstenar i Uppsala län – ett unikt och hotat kulturarv. Inventering inför kulturmiljövårdande insatser. Upplandsmuseets rapporter 2020:1. Uppsala.

Lucas, Robin. 2020b. Runstensvård 2020. En redogörelse för årets insatser. Upplandsmuseets rapporter 2020:11. Uppsala.

Lucas, Robin. 2021. Runstensvård 2021. En redogörelse för årets insatser. Upplandsmuseets rapporter 2020:27. Uppsala.

Lucas, Robin. 2022. Rengöring av runstenar. Universitetsparken och Uppsala domkyrka. Upplandsmuseets rapporter 2022:28. Uppsala.

Wessén, E. & Jansson S.B.F. 1949–51. Upplands runinskrifter. Tredje delen. Tredje häftet. Stockholm.

Skrivelser

Lucas, Robin 2021. 2022-06-27. Åtgärder på runsten U 888 (L1942:6894) vid Ångelsta, fastigheten Ångelsta 4:1, Skogs-Tibble socken, Uppsala kommun (dnr 431-1505-22) Upplandsmuseet skrivelse dnr 106–2022.

Bilagor

Bilaga 1 - samtliga åtgärdade runstenar 2022

SIGNUM	Plats	Socken	Kommun	LämningsNr	RaäNr	Referens
U ATA 6243/65	Gånsta	Vårfrukyrka	Enköping	L1941:7557	Vårfrukyrka 239:1	Denna rapport/Lucas 2021
U Fv 1972:271	Klosterparken	Uppsala	Uppsala	L1941:2553	Uppsala 65:1	Denna rapport
U Fv 1976:104	Uppsala domkyrka	Uppsala	Uppsala	L1941:1788	Uppsala 11:3	Lucas 2022
U 489	Universitetsparken	Uppsala	Uppsala	L1941:2471	Uppsala 1:7	Lucas 2022
U 590	Burvik	Knutby	Uppsala	L1943:6375	Knutby 36:1	Lucas 2021
U 600	Sund	Börstil	Östhammar	L1943:346	Börstil 1:1	Lucas 2021
U 678	Skoklosters kyrka	Skokloster	Håbo	L1942:6919	Skokloster 71:1	Denna rapport
U 687	Sjusta	Skokloster	Håbo	L1942:6554	Skokloster 14:1	Lucas 2021
U 720	Håanningby	Vallby	Enköping	L1941:3999	Vallby 55:1	Denna rapport
U 771	Tjursåker	Vårfrukyrka	Enköping	L1941:6846	Vårfrukyrka 42:1	Denna rapport
U 773	Enköpings-Näs kyrka	Enköpings näs	Enköping	L1943:2753	Enköpings-Näs 10:1	Denna rapport
U 824	Holms kyrka	Holm	Enköping	L1943:1575	Holm 6:1	Lucas 2021
U 829	Furby	Giresta	Enköping	L1943:4894	Giresta 37:1	Denna rapport
U 845	Viggeby	Dalby	Uppsala	L1944:7437	Dalby 241:1	Denna rapport
U 846	Västeråkers kyrka	Västeråker	Uppsala	L1941:8490	Västeråker 15:2	Denna rapport
U 847	Västeråkers kyrka	Västeråker	Uppsala	L1941:8471	Västeråker 15:1	Denna rapport
U 851	Viks slott	Balingsta	Uppsala	L1944:5998	Balingsta 51:1	Denna rapport
U 854	Prästgården	Balingsta	Uppsala	L1944:6344	Balingsta 2:1	Denna rapport
U 859	Måsta	Balingsta	Uppsala	L1944:6015	Balingsta 55:1	Denna rapport
U 861	Norsta	Balingsta	Uppsala	L1944:5919	Balingsta 47:1	Denna rapport
U 865	Vik	Balingsta	Uppsala	L1944:5936	Balingsta 46:1	Denna rapport
U 867	Gryta	Gryta	Enköping	L1943:5347	Gryta 44:1	Denna rapport
U 895	Håga	Bondkyrko	Uppsala	L1941:2923	Uppsala 364:1	Denna rapport
U 888	Ångelsta	Skogs-Tibble	Uppsala	L1942:6894	Skogs-Tibble 56:1	Denna rapport
U 896	Universitetsparken	Uppsala	Uppsala	L1941:2685	Uppsala 8:1	Lucas 2022
U 897	Norby	Bondkyrko	Uppsala	L1941:2756	Uppsala 338:1	Lucas 2021
U 913	Brunnby	Börje	Uppsala	L1944:9747	Börje 244:1	Lucas 2021
U 914	Ströja	Börje	Uppsala	L1943:447	Börje 67:1	Lucas 2021
U 929	Uppsala domkyrka	Uppsala	Uppsala	L1941:1889	Uppsala 11:2	Lucas 2022

SIGNUM	Plats	Socken	Kommun	LämningsNr	RaäNr	Referens
U 931	Uppsala dom- kyrka	Uppsala	Uppsala	L1941:1787	Uppsala 11:5	Lucas 2022
U 932	Uppsala dom- kyrka	Uppsala	Uppsala	L1941:2455	Uppsala 1:1	Lucas 2022
U 933	Uppsala dom- kyrka	Uppsala	Uppsala	L1941:1803	Uppsala 11:1	Lucas 2022
U 934	Uppsala dom- kyrka	Uppsala	Uppsala	L1941:1786	Uppsala 11:6	Lucas 2022
U 935	Uppsala dom- kyrka	Uppsala	Uppsala	L1941:1890	Uppsala 11:4	Lucas 2022
U 937	Universitetspar- ken	Uppsala	Uppsala	L1941:2368	Uppsala 1:4	Lucas 2022
U 938	Universitetspar- ken	Uppsala	Uppsala	L1941:2453	Uppsala 1:6	Lucas 2022
U 939	Universitetspar- ken	Uppsala	Uppsala	L1941:2555	Uppsala 1:3	Lucas 2022
U 940	Universitetspar- ken	Uppsala	Uppsala	L1941:2452	Uppsala 1:2	Lucas 2022
U 943	Universitetspar- ken	Uppsala	Uppsala	L1941:2554	Uppsala 1:5	Lucas 2022
U 948	Falebro	Danmark	Uppsala	L1944:7440	Danmark 99:2	Denna rapport
U 970	Bolsta	Vaksala	Uppsala	L1941:2596	Uppsala 82:2	Lucas 2021
U 974	Jädra	Vaksala	Uppsala	L1941:3743	Vaksala 185:1	Lucas 2021
U 976	Råby	Vaksala	Uppsala	L1941:4573	Vaksala 208:1	Lucas 2021
U 985	Hämringe	Uppsala	Uppsala	L1941:3201	Uppsala 150:1	Lucas 2021
U 996	Karlberga	Funbo	Uppsala	L1943:5124	Funbo 42:1	Denna rapport
U 1011	Universitetspar- ken	Rasbo	Uppsala	L1941:2454	Uppsala 1:8	Lucas 2022
U 1054	Lund	Björklinge	Uppsala	L1944:5447	Björklinge 11:2	Denna rapport
U 1081	Forkarby	Bälinge	Uppsala	L1944:8926	Bälinge 330:1	Lucas 2021
U 1140	Burunge	Vendel	Tierp	L1941:6145	Vendel 180:1	Lucas 2021
U 1149	Fleräng	Älvkarleby	Älvkarleby	L1941:8449	Älvkarleby 144:1	Lucas 2021
U 1177	Hässelby	Harbo	Heby	L1939:5711	Harbo 282	Lucas 2021

Bilaga 2 – rengjorda runstenar 2022

SIGNUM	Plats	Socken	Kommun	LämningsNr	RaäNr	1a Besöket
U ATA 6243/65	Gånsta	Vårfrukyrka	Enköping	L1941:7557	Vårfrukyrka 239:1	2021-10-27* Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U Fv 1972:271	Klosterpar-ken	Uppsala	Uppsala	L1941:2553	Uppsala 65:1	2022-03-17 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 678	Skoklosters kyrka	Skokloster	Håbo	L1942:6919	Skokloster 71:1	2022-03-18 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 720	Hånningby	Vallby	Enköping	L1941:3999	Vallby 55:1	2022-03-16 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 771	Tjursåker	Vårfrukyrka	Enköping	L1941:6846	Vårfrukyrka 42:1	2022-03-16 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 773	Enkö-pings-Näs kyrka	Enköpings näs	Enköping	L1943:2753	Enköpings-Näs 10:1	2022-03-16 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 829	Furby	Giresta	Enköping	L1943:4894	Giresta 37:1	2022-03-22 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 845	Viggeby	Dalby	Uppsala	L1944:7437	Dalby 241:1	2022-03-21 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 846	Västeråkers kyrka	Västeråker	Uppsala	L1941:8490	Västeråker 15:2	2022-03-21 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 847	Västeråkers kyrka	Västeråker	Uppsala	L1941:8471	Västeråker 15:1	2022-03-21 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 851	Viks slott	Balingsta	Uppsala	L1944:5998	Balingsta 51:1	2022-03-22 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 854	Prästgården	Balingsta	Uppsala	L1944:6344	Balingsta 2:1	2022-03-22 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 859	Måsta	Balingsta	Uppsala	L1944:6015	Balingsta 55:1	2022-03-22 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 861	Norsta	Balingsta	Uppsala	L1944:5919	Balingsta 47:1	2022-03-22 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 865	Vik	Balingsta	Uppsala	L1944:5936	Balingsta 46:1	2022-03-22 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 867	Gryta	Gryta	Enköping	L1943:5347	Gryta 44:1	2022-03-22 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 895	Håga	Bondkyrko	Uppsala	L1941:2923	Uppsala 364:1	2022-03-17 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 948	Falebro	Danmark	Uppsala	L1944:7440	Danmark 99:2	2022-03-17 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 996	Karlberga	Funbo	Uppsala	L1943:5124	Funbo 42:1	2022-03-18 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1
U 1054	Lund	Björklinge	Uppsala	L1944:5447	Björklinge 11:2	2022-03-18 Torrengö-ring/ Etanolbehandling 1

2a Besöket	3e Besöket	Status	Riktning	Skuggad	Åkermark	Färg	Sten
2022-03-08 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-05-19 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 3	II	V	Ja	Nej	Röd	Granit
2022-05-18 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-11-28 Etanolbe- handling 3	II	N	Ja	Nej	Röd	Granit
2022-05-17 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-29 Etanolbe- handling 3	III	N+S	Nej	Nej	Blågrå	Gnejs
2022-05-19 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-04 Etanolbe- handling 3	III	SV	Ja	Nej	Grå	Granit
2022-05-19 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-04 Etanolbe- handling 3	III	NÖ	Ja	Nej	Grå	Granit
2022-05-19 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-04 Etanolbe- handling 3	II	Ö	Ja	Nej	Grå	Granit
2022-05-17 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-04 Etanolbe- handling 3	I	S	Nej	Nej	Röd	Granit
2022-05-24 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-29 Etanolbe- handling 3	I	LOD	Nej	Ja	Röd	Granit
2022-05-24 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-29 Etanolbe- handling 3	III	V	Nej	Nej	Grå	Granit
2022-05-24 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-29 Etanolbe- handling 3	II	V	Nej	Nej	Röd	Granit
2022-05-18 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-29 Etanolbe- handling 3	III	N+S	Nej	Nej	Röd	Sand- sten
2022-05-18 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-29 Etanolbe- handling 3	II	SV	Ja	Ja	Blågrå	Granit
2022-05-17 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-29 Etanolbe- handling 3	IV	Ö	Nej	Ja	Ljus- grå	Granit
2022-05-18 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-29 Etanolbe- handling 3	II	NÖ	Nej	Ja	Grå	Granit
2022-05-18 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-29 Etanolbe- handling 3	III	V	Nej	Nej	Blågrå	Granit
2022-05-17 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-04 Etanolbe- handling 3	II	S	Nej	Ja	Ljus	Granit
2022-05-24 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-30 Etanolbe- handling 3	I	S+Ö	Nej	Nej	Röd	Gnejs
2022-05-16 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-30 Etanolbe- handling 3	II	V	Nej	Ja	Röd- grå	Granit
2022-05-16 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-30 Etanolbe- handling 3	II	S	Ja	Nej	Röd- grå	Granit
2022-05-18 Torrengö- ring/ Etanolbehandling 2	2022-09-30 Etanolbe- handling 3	II	Ö	Ja	Nej	Grå	Granit